

Б. М. Головкін, д. ю. н., професор кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», завідувач сектору дослідження проблем злочинності та її причин НДІ ВПЗ імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

ПОНЯТТЯ ЛАТЕНТНОЇ ЖЕРТВИ ЗЛОЧИНУ У ВІКТИМОЛОГІЇ

Вперше термін «латентна жертва» увів до наукового обігу Ганс фон Гентінг у своїй фундаментальній праці «Злочинець і його жертва» (1948 р.). Він стверджував, що якщо люди можуть бути природженими злочинцями – значить вони можуть бути і природженими жертвами злочину. Звідси, латентна жертва – це природжена, фатально приречена постраждати від злочину людина¹.

Л. В. Франк (1977 р.) розглядаючи питання про відкриту та приховану роль потерпілого в генезі злочину сформулював поняття потенційної, евентуальної й латентної жертви. Під останньою розумілася особа, яка вже реально постраждала від злочину, але в силу певних причин цей факт залишився невиявленим, прихованим від офіційного обліку злочинів. На думку Л. В. Франка, до латентних жертв мають бути віднесені і ті потерпілі від злочинів, яким закон надає право вибору – повідомляти чи не повідомляти про вчинене посягання².

Г. І. Забрянський (1988 р.), досліджуючи питання активності потерпілих як джерела інформації про вчинений злочин вводить до наукового обігу термін «латентна віктимізація», тобто явище неповідомлення громадян про злочини, жертвами яких вони стали³.

Латентна жертва злочину – це невідома для уповноважених державних органів фізична чи юридична особа, якій фактично заподіяно шкоду протиправним посяганням, а також відома особа, що офіційно не визнана потерпілим. Латентний стан жертви злочину визначається двома ознаками: *невідомістю* для органів державної влади, уповноважених здійснювати

¹ Ривман, Д. В. Виктимология [Текст] / Д. В. Ривман, В. С. Устинов. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2000. – С. 40.

² Франк, Л. В. Потерпевшие от преступления и проблемы советской виктимологии [Текст] / Л. В. Франк. – Душанбе : Ирфон, 1977. – С. 82–83.

³ Забрянский, Г. И. Городская и сельская виктимизация: сходство и различия [Текст] / Г. И. Забрянский // Виктимологические проблемы борьбы с преступностью : сб. науч. тр. – Иркутск : Иркут. ун-т, 1988. – С. 16.

кримінальне провадження або ж відомістю однак офіційним *невизнанням* її у передбаченому законом порядку потерпілим від злочину.

Зміст поняття латентна жертва полягає нелегальному становищі постраждалих від злочину осіб, що унеможливує відновлення їхніх порушених прав і законних інтересів в офіційному порядку.

З одного боку, нелегальне становище латентної жертви злочину зумовлене її власною бездіяльністю, небажанням реалізувати права потерпілого у кримінальному провадженні. Йдеться про лінію посткримінальної поведінки жертви, що виражає незацікавлене ставлення до відновлення порушених злочином прав та відшкодування заподіяної шкоди в офіційному порядку. В той же час, залишатися невідомими жертви злочину можуть внаслідок пасивної громадянської позиції інших осіб, поінформованих про подію, що містить ознаки злочину.

З другого боку, нелегальне положення латентної жертви може бути результатом несправедливого поводження уповноважених органів державної влади із постраждалим від злочинів. Йдеться про незаконну діяльність службових осіб, що полягає у приховуванні від обліку заявленого злочину, а також інших незаконних процесуальних діяч, внаслідок яких порушуються права та законні інтереси потерпілих як учасників кримінального провадження.

Моментом виникнення стану латентності жертви є фактичне заподіяння злочином шкоди фізичній чи юридичній особі. *Моментом припинення* такого стану є правова легалізація постраждалої особи шляхом її встановлення та визнання потерпілим у кримінальному провадженні.

Встановлення особи невідомої жертви злочину і *визнання* її потерпілим у кримінальному провадженні – це два самостійних, хоча і взаємопов'язаних етапи правозастосовчої діяльності. Якщо встановлення особи жертви злочину передбачає виявлення вчиненого злочину і його облік, а також визначення постраждалого, то для прийняття рішення про визнання потерпілим у кримінальному провадженні необхідно надання фактичних даних про заподіяну шкоду і правова оцінка обґрунтованості підстав для набуття процесуального статусу потерпілого. Згідно із ст. 55 КПК України права і обов'язки потерпілого виникають в особи з моменту подання заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяви про залучення її до провадження як потерпілого.

За загальним правилом, встановлення особи жертви злочину відбувається в момент звернення із заявою чи повідомленням будь-якої поінформованої особи до державних органів, уповноважених розпочати досудове розслідування. Самим зверненням заявник чи жертва злочину ініціюють кримінально-процесуальну діяльність, а подання заяви чи повідомлення про вчинений злочин, по суті виступає приводом і підставою

для початку кримінального провадження¹. Особа постраждалого може бути встановлена при самостійному виявленні працівниками правоохоронних органів з будь-якого джерела обставин, що свідчать про вчинений злочин. Жертва злочину може подати заяву про залучення як потерпілого під час кримінального провадження (досудового розслідування чи судового провадження). Передбачається також надання згоди особи на визнання потерпілим у кримінальному провадженні. У будь-якому разі, дії по встановленню особи постраждалого передують в часі початку кримінального провадження і тим паче визнанню особи потерпілим.

Процедура встановлення особи жертви злочину передбачає подання заяви (повідомлення) до органів досудового розслідування, її прийняття, реєстрацію у відповідному обліковому документі та розгляд (перевірку обґрунтованості і прийняття рішення до внесення відомостей до ЄРДР, що збігається із початком досудового розслідування). Датою подання заяв, повідомлень до державних органів, уповноважених розпочати досудове розслідування вважається дата реєстрації заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення у журналі єдиного обліку. Заява чи повідомлення про вчинений злочин вважаються поданими з моменту попередження особи про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення².

Посткримінальна поведінка жертви злочину залежить від двох взаємопов'язаних чинників: 1) сприйняття і ставлення до події злочину і злочинця, що виражається у реалізації чи не реалізації публічного інтересу почати кримінальне провадження з метою притягнення до кримінальної відповідальності винних осіб; 2) сприйняття і ставлення до заподіяної шкоди, що виражається у реалізації приватного інтересу щодо захисту своїх порушених прав та законних інтересів.

Залежно від характеру посткримінальної поведінки латентні жертви злочину поділяються на три категорії: *природно латентні* і *штучно латентні* або квазілатентні³.

До *природно латентних* жертв належать невстановлені особи, яким заподіяна злочинами шкода. Механізм утворення природно латентних жертв включає: а) неповідомлення особисто зацікавленими у відновленні порушених злочином прав та відшкодування заподіяної шкоди особами (жертвами та їх законними представниками) органам досудового

¹ Грошовий, Ю. Актуальні проблеми кримінально-процесуальної теорії та проект КПК України [Електронний ресурс] / Ю. Грошовий, О. Капліна. – Режим доступу: www.info-prensa.com/article-759.html.

² Інструкція про порядок приймання, реєстрації та розгляду в органах прокуратури України заяв, повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення: затверджено наказом Генерального прокурора України від 03.12.2012 р. № 125.

³ Див. : Зеленецький, В. С. Возбуждение уголовного дела [Текст] / В. С. Зеленецький. – Харьков : КримАрт, 1998. – С. 15.

розслідування і прокурору про вчинені злочини, а також їхнє не звернення до суду у порядку приватного звинувачення; б) неповідомлення інших обізнаних суб'єктів до органів державної влади, уповноважених розпочати досудове розслідування щодо вчинених проти фізичних і юридичних осіб злочини; в) не виявлення самостійно прокурором, слідчим чи працівником іншого підрозділу із будь-якого джерела обставин, що свідчать про вчинення злочину, жертвою якого стали фізичні або юридичні особи; г) не з'явлення із зізнанням органам досудового розслідування, прокурору або суду про злочин, факт учинення якого відомий тільки злочинцю (умисні вбивства із інсценуванням під нещасні випадки, самогубства, вбивства із приховуванням трупа, вбивства людей, які рахуються зниклими безвісті).

До *штучно латентних* або *квазілатентних* жертв належать відомі особи, злочини про яких залишилися прихованими від офіційного обліку, а також постраждалі особи, що не були визнані потерпілими в кримінальному провадженні у формі приватного звинувачення.

Приховуваними від єдиного обліку вважаються заяви і повідомлення про вчинені кримінальні правопорушення та інші події, які були відомі працівнику органу внутрішніх справ, та відомості про них, які на час виявлення не внесені до журналу ЄО, та не отримали відповідного реєстраційного номера¹.

Механізм утворення штучно-латентних жертв злочинів включає: а) не реагування уповноважених державних органів на повідомлення про подію, що містить ознаки злочину від представників влади, громадськості, засобів масової інформації, фізичних і юридичних осіб, працівників медичних установ, у тому числі окремих громадян, які затримали підозрювану особу на місці вчинення злочину; б) не передавання до обліково-реєстраційних підрозділів відомостей про виявлені самостійно прокурором, слідчим чи працівником іншого підрозділу із будь-якого джерела обставин, що свідчать про вчинення злочину, жертвами якого стали фізичні чи юридичні особи; в) неправильна правова оцінка правопорушення, про яке надійшло повідомлення, що тягне за собою необліковування його як злочину в ЄРДР, а також фіксація злочину із завідомо невірною кваліфікацією; г) незаконна відмова слідчим, прокурором чи суддею визнати особу потерпілим по кримінальному провадженню; д) визнання потерпілим по кримінальному провадженню не фактично постраждалої особи, а іншої особи.

¹ Інструкція про порядок ведення єдиного обліку в органах і підрозділах внутрішніх справ України заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події: затв. наказом МВС України від 19.11.2012 р. № 1050.